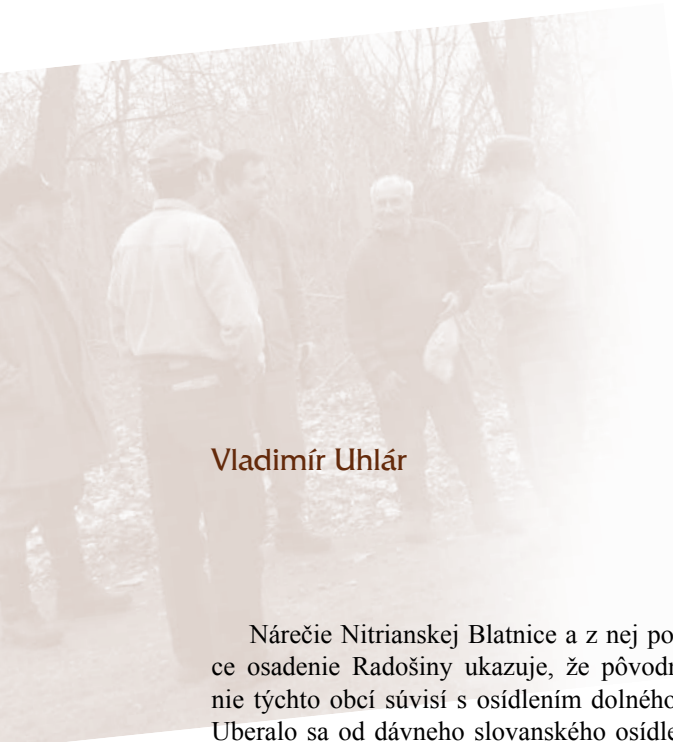

O nárečí Nitrianskej Blatnice

Vladimír Uhlár

Nárečie Nitrianskej Blatnice a z nej pochádzajúce osadenie Radošiny ukazuje, že pôvodné osídlenie týchto obcí súvisí s osídlením dolného Považia. Uberalo sa od dávneho slovanského osídlenia ľavého Považia na okolí veľkomoravského veľmožského dvorca (teda okolie Moravian a aj pravobrežné sústredenie obyvateľstva pri hradisku v Pobeďíme) prostredníctvom výšinnej osady pri rotunde sv. Juraja (na Púšti) pod Marhátom, ktorá zanikla podľa dokladov archeologického výskumu pred prvou polovicou 13. storočia. Pravdaže, už v 11. storočí a bezprostredne potom toto západoslovenské obyvateľstvo, pôvodom z Považia, osídli aj podvršie Krahulčích vrchov, najprv v mieste starej cesty, kde je teraz Nitrianska Blatnica.

Z jazykovedného hľadiska je pre toto nárečie najdôležitejšie, že už v 10. storočí zánikom polosamohlások (tzv. jerov) sa toto hlohovsko-považské nárečie odlišilo od starého nitrianskeho nárečia stredoslovenského pôvodu. Kým v topoľčianskom nárečí (už aj v susedných Krtovciach, Lužanoch, Vozokanoch a Lipovníku) za tzv. tvrdý jer v silnej polohe je **o**, tu je **e**, napríklad **doska**, **posol**, **von**, v Nitrianskej Blatnici **deska**, **posel**, **ven**. Výrazne sa to prejavuje v zakončení (prípone) slov na **-ok**, napríklad **svedok-svedek**, **predok-predok**, **zadok-zadek**, **spodok-spodek**, **bielok-bílek**, **žitok-žitek**, **záprtok-záprtkek**, ako aj v predponách a predložkách **zobrať-zebrať**, **zožrať-zežrať**, **zohnať-zehnať**, **odohnať-odehnať**, **podobrať-podebrať**, **vopchať-vepchať**, **vo dnevenne**, **vo mliňe-ve mline**, **zo sveta-ze sveta**, **ku**

kostolu-ge kostolu. Niekde vznikali odchýlky: **štvrtok-štvrtek**, **utorok-uterek**, **piatok pátek**.

Ďalším význačným nárečovým odlišovacím znakom je prípona 7. pádu ženského rodu v jednotnom čísle: v strednej slovenčine i v topoľčianskom nárečí po odstránení nosoviek a kontrakcií, čiže sťahovaní slabík (dobraja-dobrá, volaješ-volaš, pojas-pás) je prípona **-ou**, ale v tomto nárečí ako v západoslovenských nárečiach sa uskutočnila najprv kontrakcia, a potom denazalizácia (odstránenie nosoviek), preto je prípona **-ú/-u**, teda nie **(so) ženou**, **s matkou**, **(so) sestrou**, obdobne **so mnou**, **s tebou**, ale **ze sestru**, **z matku**, **se mnu**, **s tebu** a pod.

Kým tieto dva význačné hláskoslovné javy si uvedomuje s ohľadom na zadelenie nárečia predovšetkým jazykovedný odborník, iným, oveľa mladším rozdielnym javom, ktorý si uvedomuje každý prostý príslušník našej slovenskej spoločnosti, je stvrdenie tohto nárečia i na dedinách väčšej časti povodia Radošinky na rozdiel od mäkkého topoľčianskeho a nitrianskeho nárečia. Stvrdenie slabík **d'e**, **t'e**, **ne**, **(ŕ)e** a **d'i**, **ti**, **ňi** (**ŕi**) však nie je pôvodný stav v tomto nárečí, ale obdobne ako aj v dolnopovažskom a trnavskom nárečí je výsledkom neskoršieho pôsobenia stykov s nemeckým obyvateľstvom, predovšetkým Hlohovca, kde sa osadili nemeckí kolonisti pravdepodobne už v 13. storočí (po tatárskom vpáde) a roku 1362 získali mestské výsady. (Mesto potom nazývali Freistadt - Frašták). V styku s nemeckými remeselníkmi, obchodníkmi a vinohradníkmi (obdobne ako na okolí Trnavy) sa začala šíriť proti mäkkej výslovnosti **ňe-má'te**, **ňedá'te**, **ňevídá'te**, **t'etka**, **t'icho**, **t'isíc tvrdá výslovnosť** **nemá'te**, **nedá'te**, **nevídá'te**, **tetka**, **ticho**, **tisíc** a pod. Na rozšírenie tohto javu veľmi intenzívne vplývalo vyššie kultúrne prostredie na západe (vplyv Nitry od 14. stor. veľmi upadol, najmä od čias jej

vypálenia Matúšom Čákom, pravda, nadovšetko v tureckých vojnách), veľký vplyv cirkevných kruhov a nepochybne františkánskeho kláštora v Hlohovci (od r. 1465), a potom školstva Trnavy s univerzitou. Nemožno podceňovať ani menší vplyv Piešťan (trhy a jarmoky dostali až r. 1644), ale aj vzdialenejšieho Nového Mesta nad Váhom. Tvrdá výslovnosť sa na západe pokladala za lepšiu, bol to prejav triedneho pôsobenia povýšeneckých mestských vrstiev a cirkevných činiteľov.

Pravdepodobne i v tomto nárečí, ale aj ďalej po Topoľčany, sa šírila asibilácia, čiže cekanie a dzekanie (dzedzina, dzeci, cicho), ktorá sa na Považí šírila z vlastných zdrojov od polovice 13. storočia. Jej stopy sú v niektorých slovách (deci namiesto deťi, chičíš namiesto chytíš), ale spätným vplyvom strednej slovenčiny a Ponitria ustúpila z tejto oblasti i z okolia Hlohovca.

Topoľčianske nárečie, ktoré je svojim pôvodom stredoslovenským nárečím starej nitrianskej slovenčiny, ale sa od nej odlišilo po zmene é na í, výrazne ovplyvňovalo aj nárečie Nitrianskej Blatnice, ako aj Hlohovca až po Šaľu. Tomuto pôsobeniu a jeho rozsahu bude musieť dialektológia venovať viac sústredenej pozornosti. Bude treba sledovať, kam až sa rozšírili podoby slov **biľi**, **čirni/čérni** (za biely, čierne), **otíc**, **mlíko** (za otec, mlieko), **chlíb/chléb**, **tríska treska**, **sídmi/sédmi**, ale aj **ňesím/nesím** a **nesem**, minulý čas **píkov**, **tlkov**, **vízov** (za piekol, tiekol, viezol) a pod.

Starý tvar 3. osoby množného čísla slovesa **byť** (oni) **sa** namiesto **sú** (napríklad v nárečí **to sa mrcha ľudí**) je cenný doklad súvislosti s topoľčianskym a stredoslovenským nárečím. Isté však je, že dolina Radošinky s celou oblasťou topoľčianskeho nárečia tvorí zaujímavý zväzok v rozšírení tvarov neurčitku typu **ňisť/it/nístit**, **jesť/it/jesit**, **tícit/tícit**, **pícit**, **klásť/it/klástit**, a to zhodne s dolnopávažským nárečím od Nového Mesta nad Váhom až na Starú Túru a na Moravu, kým v susednom nitrianskom nárečí takéto tvary nie sú (je **ňesť**, **jesť**, **téct'**, **klásť**, **vést'**, **vézt'**, **péct'**).

Takto sa do tohto nárečia rozšíril aj tvar **mise** za **misy**, ale iba v úzkom okolí Nitrianskej Blatnice.

Nárečie Nitrianskej Blatnice by si zaslúžilo viac pozornosti, lebo je svojim spôsobom osobité a zaujímavé z hľadiska svojho vývoja. V súčasnosti sa však už doň dostávajú rôzne nové prvky, ktoré prinášajú najmä prísťahovalci z iných oblastí Slovenska. Ukážka nárečového textu *Že starodávneho života* nám predstavuje jeho pôvodnú podobu a zachováva ho pre budúce generácie.

Nárečový text z Nitrianskej Blatnice Ze starodávneho života

(Rozprával v roku 1983 90-ročný Ján Michalík)

Otíc bov takí malí roľníček, malí sme malé gazdovstvo na hintej strane, role tak rostratené v hornom poli aj dolnom. Bolo nás osem detí. Trá boli v Amerike. Mi dva sme ostali medzi tíma šístima. Bivali sme na Malej strane . . . Toto som kúpev od Leonardiho. Mav som trařiku, lebo som bov invalid. Poranilo ma v prvej svetovej vojne na laví bok, mav som zlomenú kost, rukovú, pot pazuchu, na Monte Grapo, to je najvyšší vrch tam na Talijánsku. Doma sme nemali pajtu, len šopu. Aj cepami sme omlátili, mlátí sa praj na tie, to bov tedi takí spôsob. Mi sme robili na kravách. Malí sme dve, také pevné jalovice g otelenú. A tela sme držali na prírastek. Krava na otelení sa dobre predala, abi boli penáže v dome. Na voze boli grífiki, kolesá. Boli jarma, tam boli také dve ihlice, abi krava nemohla vinit, moseli držat spolu. Volakedi boli pluhi také drevenné a potom sme mali aj železné. Pluch mav rukoväte, boli kolečká, hrádel - na hlavě bola pripatá lavica, odhadzuvala zem a pred ňu bolo črislo. Do zeme išlo železo, orné železo, to sa ináč volalo aj lemeš. Aj rajtar sme mali, čo sa zboží čistilo, kec ca omlátilo. Kravám sa dávav nápoj pred otelením. Do letnej vodí sa dali otrubi, zabarilo sa. Kec ca krava otelila a mala málo mlíka, aibi sa tela dobre otúžilo, dostalo ráno a večer slepačé vajco. Chodili sme do Radošini mlet. Zboží sa išlo zavistiť, alebo aj na sebe onnisov ve vreci. To nebolo plné vreco, to volali štvrtník raži. Raš sa sála, nije žito. A s toho štvrtníka upíkov šest chlebov. A dobré osúchi sa napikli. Sadili sme dve-tri vreca krumplí. Z motikámi sme robili janki a pohadzuvali sa krumple a potom sa janki zahrnuli zemú. Vnat sa villámi zebrała na kopy a spálila, aby sa nemotala pot pluhom, kec ca orí. Tá zhorenina, to je tlatolišto. Na budúce sa tam seje raš alebo jačmeň, polia toho, jako treba.

Ráno bolo trocha cesnakovice. Je aj zasmažená polívka: usmaži sa cibulka a dajú sa ta dropce že žitnej múki, teda bola dropcová polívka. Na obet - jako kedí - bola šošovicová polívka, fazulová alebo hrachová, aj krumplová, bola šošovica, hrach a bav aj cícior slovence a bóp. Bola aj demikátovica: bov hnili sir, dav sa uhniličit, to sa zabarilo vodu. Bívajú aj slíže, haluški, perki - orechové, makové, sirové, z lekvárom. Tekvica sa robí na kiselu. Krumple sa aj pečá, aj vará.

Kec ca chlíp píkov, na korite sa ováľalo cesto z múku, abi sa nelepilo. Večer gazdiná naosívala múku. Mala ošitki, kus cesta viváľala a hodila to cesto do ošitki, šest na jennu pec. Pritom spravila ešte pár osúchov s toho istého cesta. Ket osúchi vitáhla s pece ich omastila a mohli sa chutno jestit. Na chlebe je kórka, strítka a také cesto, to je millenička. Otkrojev si krajic alebo len šmitku.

Mlíko mútili. Smatanka sa zebrała do zbonki. Smatanka sa zebrała že sannutého mlíka, v zbonke ostav cmar. Kec sa maslo spustilo, vrch sa zláv a ostalo podmaslí. Kiselé mlíko sa dá odehrát na sir, ostane srvátko. Na mlíko boli kozáki, také visoké, hlinenné, vypálené. A boli aj pekáče.

Hus má perí, aj kačica a je šklbáni, sa šklbú. Husi křma s kuricou. Zarezaná sa vivesí a ošklbe sa perí. Nůtrajšek sa vibere a pečenka sa vezne, aj mogon, aj črevá sa vitáhnu a odhodzá sa nabok. Hus sa rozdelí na čáski a dá sa na plech a upícit do pece alebo do trúbi. Kec ca upeče, táluje sa na jedení: sú dve stehná, dve krídla, potom je chrbát a spodek, krk a pisk. Krillá majú aj letáki a je aj páperí, to je jak vlna. Z brkom sa navlíkali do gatí šnórki. Hus sedí na vajcäch. Z vajca ostane škrupina a hůsa z vajca vipanne ven. Sú aj káčatka a slípka má kurátka.